

УДК 343.383:343.148:347.426:341.32(477:470)
DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.51>

ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ШКОДИ ТА ЗБИТКІВ ВІД ПОШКОДЖЕННЯ І РУЙНУВАННЯ БУДІВЕЛЬ, СПОРУД ТА ІНШИХ ОБ'ЄКТІВ ІНФРАСТРУКТУРИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

Вознюк А.А.,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-3352-5626*

Грига М.А.,
*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ,
ORCID: 0000-0003-4561-712X*

Вознюк А.А., Грига М.А. Експертне забезпечення визначення розміру шкоди та збитків від пошкодження і руйнування будівель, споруд та інших об'єктів інфраструктури внаслідок збройної агресії РФ.

У статті на основі вивчення експертної практики та наукових джерел визначено перелік та досліджено окремі особливості проведення судових експертиз, які призначаються для визначення розміру шкоди та збитків від пошкодження і руйнування житлових, нежитлових будівель та інфраструктури внаслідок збройної агресії РФ. Встановлено, що найчастіше з цією метою призначаються будівельно-технічна, оціночно-будівельна, дорожньо-технічна, товарознавча експертизи. Визначено, які питання вирішуються під час проведення цих досліджень, а також перелік матеріалів, які необхідно надати експерту для їх проведення. Обґрунтовано висновок про те, що проведення згаданих експертиз у комплексі з іншими видами експертних досліджень підвищує їх доказове значення, що зумовлено необхідністю встановлення, крім суми матеріальних збитків, причинно-наслідкового зв'язку між пошкодженнями (руйнуваннями) досліджуваних об'єктів та військовими діями країни-агресора. Так, будівельно-технічну експертизу доцільно проводити в комплексі з вибухотехнічною для визначення виду босприпасів, якими пошкоджено (знищено) будівлю. Акцентовано на особливостях проведення визначених експертиз, що зумовлені потребами та умовами воєнного часу. Констатовано, що крім зазначених, для визначення розміру шкоди та збитків від пошкодження та руйнування житлових і нежитлових будівель та об'єктів інфраструктури може бути призначено також проведення інженерно-екологічної, економічної, експертизи відеозапису та інших видів експертних досліджень. Зроблено висновок про те, що експертний супровід визначення розміру шкоди та збитків від пошкодження і руйнування будівель, споруд та інших об'єктів інфраструктури внаслідок збройної агресії РФ є важливим елементом реалізації механізмів відшкодування понесених втрат, у тому числі за рахунок країни-агресора.

Ключові слова: *судова експертиза, спеціальні знання, розслідування злочинів, воєнні злочини, комплексне експертне дослідження, будівельно-технічна експертиза, оціночно-будівельна експертиза, дорожньо-технічна експертиза, товарознавча експертиза.*

Vozniuk A.A., Hryha M.A. Expert provision of determining the amount of damage and losses from damage and destruction of buildings, structures and other infrastructure objects as a result of armed aggression of the Russian Federation.

The article, based on the study of expert practice and scientific sources, defines a list and examines certain features of conducting forensic examinations, which are assigned to determine the extent of damage and

losses from damage and destruction of residential and non-residential buildings and infrastructure as a result of the armed aggression of the Russian Federation. It has been established that most often for this purpose, construction and technical, evaluation and construction, road and technical, commodity expert examinations are appointed. It is determined which issues are resolved during the conduct of these studies, as well as the list of materials that must be provided to the expert for their conduct. The conclusion that conducting comprehensive examinations increases the evidentiary value of such studies is substantiated, which is due to the need to establish, in addition to the amount of material damage, a cause-and-effect relationship between the damage (destruction) of the investigated objects and the military actions of the aggressor country. Thus, it is expedient to conduct a construction and technical examination in a complex with an explosives examination to determine the type of ammunition used to destroy a real estate object. Emphasis is placed on the specifics of carrying out certain examinations, which are determined by the needs and conditions of wartime. It was established that, in addition to the above, to determine the amount of damage and losses from damage and destruction of residential and non-residential buildings and infrastructure, engineering-ecological, economic and video examination may also be prescribed.

Key words: forensic examination, special knowledge, investigation of crimes, war crimes, complex expert research, construction and technical examination, evaluation and construction examination, road and technical examination, commodity examination.

Постановка проблеми. Результатом збройної агресії РФ проти України, крім численних людських жертв, стало руйнування понад сотні тисяч житлових будинків та нанесення великій кількості будівель, споруд і об'єктів інфраструктури населених пунктів, у тому числі і таких, які мають критичне значення для забезпечення життєдіяльності їх мешканців, значних за обсягом пошкоджень, що у більшості випадків унеможливають їх подальшу експлуатацію.

Так, за оцінкою Мінреінтеграції та Мінрегіонрозвитку у співпраці з іншими міністерствами, партнерськими організаціями в межах діяльності Нацради з відновлення України від наслідків війни, станом на початок серпня поточного року загальні збитки України від пошкодження та руйнування житлових, нежитлових будівель, інфраструктури внаслідок повномасштабної війни росії становлять 108,3 мільярда доларів, або 2,9 трильйона гривень. Найбільша частка (44,3 %) у загальному обсязі збитків – руйнування та пошкодження щонайменше 129,9 тисячі житлових будівель, з яких 114,7 тисячі – приватні будинки, решта – багатоквартирні. Прямі збитки через руйнування багатоповерхівок – 42,3 мільярда доларів, приватних будинків – 5,4 [1].

За таких умов визначення розміру шкоди та збитків, завданих фізичним та юридичним особам внаслідок збройної агресії РФ, набуває вкрай важливого значення в межах реалізації державних механізмів, спрямованих на відшкодування (компенсацію) понесених втрат, зокрема, за рахунок країни-агресора. Водночас одним із кроків до втілення вищезгаданих механізмів є експертна оцінка розміру завданої шкоди та понесених збитків. **Метою** даної статті є вивчення особливостей судових експертиз, спрямованих на визначення розміру шкоди та збитків від пошкодження і руйнування будівель, споруд та інших об'єктів інфраструктури при розслідуванні воєнних злочинів.

Стан опрацювання проблематики. Дослідженню проблемних аспектів судової експертизи у різні часи присвятили свої роботи такі вчені, як Л.Ю. Ароцкер, В.П. Бахін, В.Д. Берназ, Р.С. Белкін, В.В. Бірюков, М.С. Бокаріус, Т.В. Варфоломеева, А.І. Вінберг, В.Г. Гончаренко, І.В. Гора, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, І.І. Когутич, В.О. Коновалова, І.І. Котюк, В.С. Кузьмічов, С.М. Потапов, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, О.В. Таран, В.В. Тіщенко, І.Я. Фрідман, В.Г. Хахановський, П.В. Цимбал, К.О. Чаплинський, С.С. Чернявський, В.Ю. Шепітько, Б.В. Щур та ін.

В умовах сьогодення експертологія, як прикладна наука, що інтегрує сучасні досягнення науки і техніки, спрямовує свій науковий потенціал на створення ефективної системи криміналістичних засобів, прийомів і технологій для вирішення складних практичних завдань, що виникли в умовах війни. У цьому сенсі використання експертних знань для визначення розміру шкоди та збитків внаслідок збройної агресії РФ є вкрай затребуваним та є предметом підвищеного наукового інтересу.

Про це свідчать, зокрема, численні науково-практичні заходи, що організовуються останнім часом на базі освітніх та експертних установ різного рівня. Так, 22 червня 2022 року на базі Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого (за участю Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України та Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України) проведено Міжнародну науково-практичну конференцію «Проблематика документального оформлення,

визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії Російської Федерації». Захід об'єднав представників харківської правової школи й судових експертів для обговорення широкого кола питань, присвячених, у тому числі, й оптимізації механізму фіксування та визначення шкоди, завданої майну приватних осіб в умовах воєнного стану, і подальшому відшкодуванню збитків.

19 серпня 2022 року на базі Київського науково-дослідного інституту судових експертиз відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Оцінка та відшкодування шкоди заподіяної веденням агресивної війни російською федерацією проти України». Учасниками заходу обговорювались питання щодо ролі судового експерта при встановленні причинно-наслідкового зв'язку між винними діями агресора та спричиненою шкодою; особливостей фіксації та визначення розміру прямої шкоди, завданої об'єктам нерухомого майна внаслідок військових дій; практичні аспекти визначення розміру матеріального шкоди при руйнуванні чи пошкодженні нерухомого майна та інші.

Відтак, визначена у статті проблематика є вкрай актуальною та затребуваною на теперішній час. Питання експертного забезпечення визначення розміру шкоди та збитків від пошкодження і руйнування житлових, нежитлових будівель та інфраструктури внаслідок збройної агресії РФ потребують подальшого вивчення в межах наукових досліджень з метою оптимізації та підвищення рівня ефективності таких досліджень.

Виклад основного матеріалу. За результатами вивчення наукових джерел, а також практики проведення експертних досліджень з метою визначення розміру шкоди та збитків від пошкодження і руйнування житлових, нежитлових будівель та інфраструктури нами було встановлено, що найчастіше для вирішення означених питань проводились наступні види судових експертиз: будівельно-технічна (у разі необхідності встановлення виду боєприпасів, якими зруйновано об'єкт нерухомості – у комплексі з вибухотехнічною); оціночно-будівельна; дорожньо-технічна; товарознавча.

Пропонуємо розглянути можливості кожного із зазначених видів експертних досліджень більш детально.

Дослідження будівель і споруд, які зазнали обстрілів та/або авіаційних ударів, у рамках проведення кримінальних проваджень чи експертних досліджень, що проводяться на основі звернень громадян та організацій, для подальшого встановлення розміру завданої матеріальної шкоди та відшкодування збитків, потребують визначення механізму спричинення пошкоджень та руйнувань будівель. Це зумовлює необхідність проведення комплексної *будівельно-технічної* та вибухотехнічної експертизи зруйнованих та пошкоджених будівель та споруд.

Під час проведення такої комплексної експертизи фахівець у галузі будівельно-технічної експертизи відповідних спеціальностей (10.6 «Дослідження об'єктів нерухомості, будівельних матеріалів, конструкцій і відповідних документів» та 10.10 «Визначення оціночної вартості будівельних об'єктів і споруд») встановлює вартість завданої матеріальної шкоди, а спеціаліст-вибухотехнік (спеціальність 5.2 «Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху») визначає, що завдані пошкодження та руйнування досліджуваних об'єктів були спричинені виключно у результаті влучань бойових припасів чи спрацювання вибухових пристроїв, які мають військове призначення. Таким чином, у ході проведення досудового розслідування можливо виключити версії щодо спричинення руйнувань чи пошкоджень об'єктів у результаті техногенних катастроф (вибух газу, пилоповітряних сумішей, парів горючих рідин тощо) і достеменно визначити, що збитки були завдані саме внаслідок бойових дій. Крім того, висновок експерта-вибухотехніка щодо завдання житловій будівлі чи споруді пошкоджень внаслідок вибуху бойового припасу військового призначення є головною підставою для відшкодування збитків за рахунок коштів росії, як країни-агресора [2, с. 74-75].

На вирішення даної експертизи ставляться наступні основні питання: Який розмір матеріальної шкоди, завданої власнику нерухомого майна внаслідок руйнування (пошкодження) (найменування об'єкта нерухомості) за певною адресою у результаті збройної агресії?; Яким видом (видами) боєприпасів були спричинені пошкодження нерухомому майну за вказаною адресою?

Для вирішення поставлених питань до експертної установи подаються наступні документи: копія технічного паспорту на житловий будинок (квартиру, нежитлову будівлю, тощо); копія правовстановлюючих документів на об'єкти нерухомості; копія проекту будівництва на об'єкт нерухомості (за наявності); акт обстеження пошкоджень та руйнувань нерухомості [3].

Замовниками розрахунку матеріальної шкоди (збитків) є постраждалі та їх уповноважені особи, спадкоємці та особи, що претендують на успадкування майна, а також органи державної влади або органи місцевого самоврядування, зокрема органи, які Кабінетом Міністрів України наділені повно-

важенням щодо визначення розміру збитків, завданих внаслідок збройної агресії, а також комісії, що створені з метою визначення розміру компенсації постраждалим внаслідок збройної агресії [4, с. 162].

Дослідження будівель та споруд повинне починатися з безпосереднього огляду місця події фахівцями, оскільки, як зазначають фахівці, фото- чи відеоматеріали, які зазвичай надаються органами досудового слідства, громадянами чи представниками установ, не завжди мають достатній обсяг інформації для надання категоричного висновку щодо обставин та причин інциденту [2, с. 74]. Проте, в умовах агресивної війни у експерта, на жаль, не завжди є можливість здійснити безпосередній огляд пошкодженого об'єкта. За таких умов фото- та відеофіксація виступає чи не єдиним джерелом доказової інформації.

Переваги сучасної цифрової фото-, відеозйомки над іншими технічними прийомами фіксування доказової інформації визначає В.В. Білоус, стверджуючи, що саме даний спосіб забезпечує:

- точно, швидко, безпечно, безконтактне (дистанційне) фіксування різних об'єктів, їх ознак і станів;
- об'єктивне уявлення про зображений на фотознімку чи відеограмі об'єкт завдяки наочності й документальності зображення;
- можливості виявлення й фіксації слабовидимих і невидимих при звичайному візуальному спостереженні ознак і властивостей об'єктів зйомки (внаслідок важкодоступності, безбарвності чи малих розмірів);
- компенсування недоліків інших форм фіксування доказової інформації (вербальної, графічної, предметної);
- фіксування події в динаміці одночасно із записом звукового супроводу (відеозйомка);
- відображення результатів фіксування у дискретній (цифровій) формі, придатній без попереднього опрацювання для оперативного передавання до компетентних органів із застосуванням сучасних транспортних телекомунікаційних мереж [5, с. 48].

Крім здійснення якісної фотофіксації, результати експертних досліджень в умовах неможливості потрапити безпосередньо на пошкоджений об'єкт, залежать також від правильних дій потерпілого щодо вилучення уламків боєприпасів, які спричинили ушкодження будівлі, що яскраво демонструє наступний приклад.

У березні 2022 р. у квартиру в житловому районі Північної Салтівки (м. Харків) влучив перший 122 мм реактивний снаряд з осколково-фугасною головною частиною до реактивної системи залпового вогню типу «Град», а через місяць, у квітні, в цю ж саму квартиру влучив другий 122 мм реактивний снаряд з осколково-фугасною головною частиною. Враховуючи види осколків та фрагментів елементів конструкції боєприпасів, які були вилучені власником квартири під час її прибирання, було встановлено, що у першому випадку в квартиру влучив 122 мм реактивний снаряд «9М22У» з осколково-фугасною головною частиною «9Н51», а у другому випадку – 122 мм реактивний снаряд «9Ф28Ф-1» з осколково-фугасною головною частиною «9Н55».

Визначити конкретний вид боєприпасів допомогли саме осколки та фрагменти елементів конструкції снарядів, які були ретельно зібрані потерпілим в максимально повному обсязі. На жаль, експертам не завжди надаються усі залишки та фрагменти боєприпасів, що суттєво ускладнює визначення їх виду [2, с. 74-75].

Крім пошкоджень житлових будівель, наразі зафіксовано багато випадків руйнування та пошкодження майна підприємств, зайнятих у сільськогосподарському секторі економіки, а саме елеваторів (зернохосвищ), складів та інших об'єктів сільськогосподарського призначення, внаслідок потрапляння ворожих ракет, обстрілів з різних видів зброї, мародерства збройних сил окупанта [4, с. 162].

Розрахунком матеріальної шкоди (збитків) внаслідок пошкодження згаданих споруд займаються експерти-будівельники. Для проведення будівельно-технічної експертизи з визначення суми матеріальної шкоди (збитків) необхідно: вивчити документи технічний стан силосу сухого зерна; провести натурне обстеження та зробити відповідні виміри; за необхідності провести розрахунки по навантаженням; зробити розрахунок суми завданих збитків.

Вихідними даними, що застосовуються під час розрахунку матеріальної шкоди (збитків) внаслідок пошкодження (руйнування) силосу є: правова, технічна та інша документація на майно, що зазнало руйнівного впливу, яка дає змогу його ідентифікації, в тому числі документи, які складені відповідними комісіями під час огляду об'єкта збитку і ґрунтуються на судженнях (свідченнях) членів комісій; звіт (акт) про обстеження пошкоджених та/або знищених об'єктів після завдання шкоди, з рекомендаціями щодо подальшої експлуатації, складений відповідно до постанови Кабінету Міністрів України

від 05.04.2022 р. № 423 «Про затвердження Порядку проведення обстеження прийнятих в експлуатацію об'єктів будівництва»; проектно-кошторисна, виконавча та звітна документація з будівництва (за наявності); інші документи, які містять характеристики об'єкта оцінки, визначені методиками оцінки шкоди та збитків, передбаченими пунктом 5 цього Порядку [4, с. 164].

Варто зазначити, що крім визначення розміру шкоди та збитків від пошкодження і руйнування будівель, будівельно-технічна експертиза є незамінною для визначення вартості будівництва (ремонтних робіт), оцінки ступеню пошкодження будівельних об'єктів у період масштабних відновлювальних будівельних робіт у нашій державі. Так, в межах даної експертизи можуть вирішуватись наступні питання: Який технічний стан об'єкта нерухомого майна (будівлі, споруди тощо)?; Чи є об'єкт нерухомого майна (будівля, споруда) аварійним?; Які саме пошкодження та руйнування об'єкта (будівлі, квартири, приміщення, оздоблення тощо) виникли та яка їхня технічна причина?; Яка вартість ремонтно-будівельних робіт, проведення яких необхідне для усунення пошкоджень?; Який розмір завданої матеріальної шкоди об'єкту (будівлі, квартирі, приміщенню, оздобленню тощо)? та ін. [6, с. 61].

Для проведення будівельно-технічної експертизи необхідно надавати такі матеріали: відомості про об'єкт експертизи (найменування об'єкта, його функціональне призначення, адреса, площа забудови, загальна площа приміщень, поверховість, стан об'єкта – незавершене/завершене будівництво); відомості про вид робіт, що підлягають експертизі (найменування робіт, обсяг і вартість робіт тощо); документація або відомості про наявність документації (проектно-кошторисної, договірної, звітної, виконавчої); перелік питань, що виносяться на вирішення експертизи; відомості про суму позову, якщо вона визначена, або кошторисної вартості об'єкта/роботи [7, с. 175].

Варто додати, що будівельно-технічні експертні дослідження можуть також призначатися і під час розслідування в подальшому можливих розкрадань під час проведення відновлювальних будівельних робіт, зокрема, надаючи відповіді на питання щодо вартості фактично виконаних робіт з будівництва (ремонт, реконструкції) об'єктів, а також відповідності обсягів та вартості фактично виконаних робіт обсягам та вартості, визначеним проектно-кошторисною або первинною звітною документацією з будівництва.

Оціночно-будівельна експертиза вирішує питання, важливі для визначення розмірів компенсації за втрачене житло, визначаючи вартість (ринкову, залишкову, ліквідаційну, вартість ліквідації, спеціальну, інвестиційну тощо) об'єктів нерухомого майна (будівлі, приміщення, квартири, споруди тощо), а також установлюючи відповідність виконаної оцінки нерухомого майна вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам.

Особливістю діяльності судового експерта, який проводить оціночно-будівельну експертизу є те, що її правовим підґрунтям, крім положень Закону України «Про судову експертизу», є положення, визначені Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» щодо методичного регулювання оцінки майна. Крім того, судовий експерт під час проведення судової оціночно-будівельної експертизи або експертного дослідження має виконувати всі вимоги методичних і нормативних документів, які регулюють процес оцінки майна. Так, під час проведення дослідження з визначення вартості нерухомого майна фахівець має керуватись вимогами Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 р. № 1440, та Національного стандарту № 2 «Оцінка нерухомого майна», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2004 р. № 1442 [8, с. 80-81].

Основними питаннями, які вирішуються даною експертизою в межах досліджуваної проблематики є наступні:

Яка вартість (зазначити вид вартості: ринкова, залишкова, ліквідаційна, вартість ліквідації, спеціальна, інвестиційна тощо) об'єкта нерухомого майна (зазначити об'єкт: будівля, приміщення, квартира, споруда тощо)?

Яка вартість (зазначити вид вартості: ринкова, залишкова, ліквідаційна, вартість ліквідації, спеціальна, інвестиційна тощо) частки (зазначити частку: -1/2, -1/4 тощо) об'єкта нерухомого майна (зазначити об'єкт: будівля, приміщення, квартира, споруда тощо)?

Чи відповідає виконана оцінка нерухомого майна (зазначити об'єкт) вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам? [9].

Внаслідок повномасштабного вторгнення РФ в Україну на даний час зруйновано вже понад 24 тис. км доріг і 305 мостів. Загалом збитки сягнули майже \$104 млрд [10, с. 137]. Дослідження пошкодже-

них або зруйнованих ділянок доріг здійснюється в межах проведення дорожньо-технічної експертизи. На вирішення експертизи можуть бути поставлені як питання із визначення суто розміру матеріальної шкоди, що вирішуються судовими експертами у галузі дорожньо-технічних досліджень, так і питання з визначення виду боєприпасів, якими були спричинені пошкодження. У такому випадку експертне дослідження носитиме комплексний характер із залученням судового експерта у галузі вибухотехнічних досліджень.

На вирішення даної експертизи ставляться наступні основні питання: Який розмір матеріальної шкоди, завданої покриттю на ділянці дороги або прилеглої території внаслідок руйнування (пошкодження) за певною адресою (кілометр, пікет) у результаті збройної агресії?; Яким видом (видами) боєприпасів були спричинені пошкодження покриттю на ділянці дороги або прилеглої території за певною адресою (кілометр, пікет)?

Для проведення досліджень замовник має надати до експертної установи (експертів) разом із заявою такі документи: копію технічного паспорту на об'єкт (вулиця, дорога, стоянка тощо); копію проекту будівництва на об'єкт (за наявності); акт обстеження пошкоджень та руйнувань об'єкту [3].

Експерти-практики звертають увагу на одну з проблем, що виникає під час вирішення питання по встановленню вартості відновлювальних ремонтних робіт пошкоджених доріг. Складність полягає у тому, що в процесі експлуатації автомобільна дорога піддається руйнівним навантаженням внаслідок руху транспортних засобів, що викликає її пошкодження. Тому експерту необхідно розмежувати пошкодження, які виникли в процесі проведення бойових дій, та ті, що утворилися в процесі експлуатації, що у свою чергу дасть змогу визначити об'єм пошкодження автомобільної дороги та визначити вартість відновлювального ремонту.

Саме з цією метою, стверджують експерти, при дослідженні даних об'єктів (автомобільної дороги) може виникнути необхідність залучення до проведення експертизи, крім експертів-вибухотехніків, експертів-хіміків та проведення комплексної судової дорожньо-технічної, будівельно-технічної, вибухотехнічної та хімічної експертизи, що значно підвищить доказове значення даної експертизи [10, с. 137-138].

Внаслідок ракетних обстрілів руйнуванню та знищенню піддаються не лише будівлі, а й розміщене в них рухоме майно. Визначення вартості такого майна встановлюється під час проведення товарознавчої експертизи. До числа найбільш поширених об'єктів даної експертизи належать: будівельні, меблеві товари, техніка, фото-, радіо- та відеоапаратура тощо. Різновидом товарознавчої експертизи є автомобільно-товарознавча експертиза (автотоварознавча експертиза), об'єктами якої є автотранспортні засоби і їх комплектуєчі.

У контексті проблематики нашого дослідження основним питанням, що вирішується під час проведення даної експертизи є визначення розміру матеріальної шкоди, завданої власнику рухомого майна внаслідок руйнування (пошкодження) за певною адресою у результаті збройної агресії.

Для проведення означеного експертного дослідження потрібно надати експерту наступні документи:

- 1) обов'язково – перелік пошкодженого майна з описом товарних характеристик та фотоматеріали;
- 2) за наявності: документ з фіксації події (Державної служби з надзвичайних ситуацій, місцевих органів самоврядування, правоохоронних органів, дані з електронного додатку «ДІЯ» тощо); копії супровідних документів на придбання або виготовлення товару (накладні, фіскальні чеки, контракти, договори та специфікації до них тощо); копії технічних документів (паспорти та інструкції з використання); акти технічного стану на момент пошкодження (для обладнання або складної побутової техніки тощо); калькуляції кошторисної вартості відновлювальних робіт для обладнання або складної побутової техніки, довідки з сервісних центрів тощо) [3].

В умовах активних військових дій може поставати питання про визначення вартості відсутнього майна. У таких випадках особа або орган, що призначила експертизу повинна зазначити, на підставі яких матеріалів справи (що містять відомості про відсутні об'єкти) повинна провадитись експертиза (рахунки, товарно-транспортні накладні, описи в позовних заявах, протоколах допиту потерпілих та ін.), і надати експертові ці матеріали (їхні копії) або навести ці відомості у постанові (ухвалі) про призначення експертизи).

При проведенні товарознавчого дослідження експерт на основі візуально встановлених пошкоджень визначає загальний ступінь зносу від погіршення технічних і експлуатаційних показників якості виробів, порівняно з положеннями регламентованих документів, що безпосередньо виражається в

співвідношенні вартості об'єктивно необхідних ремонтних робіт по відновленню об'єктів до первинного стану [11].

Цілком очевидно, що розглянуті вище види експертних досліджень не охоплюють повною мірою об'єм кваліфікованих експертних знань, застосування яких сприяє встановленню розміру шкоди та збитків від пошкодження і руйнування житлових, нежитлових будівель та інфраструктури внаслідок збройної агресії РФ. Так, крім згаданих, наразі зросла потреба у проведенні судово-економічних експертиз, що включають експертизи бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності та ін. Потреба у призначенні таких експертиз може виникати, зокрема, коли об'єктом, який зазнав пошкоджень в результаті військових дій, є велике підприємство та установа.

У контексті досліджуваного питання не можна оминати інженерно-екологічну експертизу. Як відомо, результатом неконтрольованої агресії РФ стало пошкодження стратегічних об'єктів інфраструктури України, у тому числі атомних електростанцій, що може призвести до глобальної екологічної катастрофи. Такі дії ворога мають бути задокументовані відповідним чином з метою притягнення в подальшому до відповідальності винних осіб та встановлення розмірів шкоди та збитків.

Саме тому виникає необхідність у проведенні інженерно-екологічних експертних досліджень, завданням яких є визначення обставин та причин, що пов'язані з настанням надзвичайної екологічної ситуації.

Об'єктом інженерно-екологічної експертизи є матеріальні і матеріалізовані джерела інформації, що містять фактичні дані про обставини надзвичайної екологічної ситуації, у тому числі речові докази, фрагменти місця події, устаткування, комунікації, засоби виробництва, що забезпечують екологічно безпечне функціонування підприємства, а також будь-які інші обставини події, зафіксовані (описані, відображені у схемах, фотографіях, планах тощо) в матеріалах справи.

До основних завдань інженерно-екологічної експертизи належать:

визначення обставин, що пов'язані з настанням надзвичайної екологічної ситуації;

встановлення технічних та організаційних причин порушень технологічного процесу виробництва, якщо це сприяло виділенню забруднюючих речовин, енергії та викидам інших шкідливих речовин і накопиченню промислових відходів;

встановлення відповідності дій осіб (або їх бездіяльності), причетних до надзвичайної екологічної ситуації, вимогам нормативних актів у сфері екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів;

встановлення причинно-наслідкових залежностей між діями/бездіяльністю спеціально уповноважених осіб (у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та екологічної безпеки) і наслідками, що настали [12].

Варто також згадати про експертизу відео-, звукозапису. Зважаючи на те, що камери відеоспостереження стали невід'ємною частиною сучасного життя і встановлюються на значній кількості об'єктів, на них можуть бути зафіксовані моменти потрапляння бойових снарядів у відповідні будівлі, а також наслідки таких потраплянь. Зауважимо, що для визначення розміру матеріальних збитків даних вид експертизи може призначатися як свого роду допоміжний (наприклад, під час проведення будівельно-технічного дослідження) у випадках, коли експерт не має доступу безпосередньо до досліджуваного об'єкта та обмежений в об'ємі вихідної інформації.

Крім згаданих у статті, для визначення розміру шкоди та збитків від пошкодження і руйнування житлових, нежитлових будівель та інфраструктури внаслідок агресії РФ можуть призначатися й інші види експертиз, що визначається умовами кожного конкретного випадку. Варто лише зазначити, що використання експертних знань убачається більш ефективним за умови проведення комплексних досліджень із залученням фахівців різних галузей, що зумовлено необхідністю встановлення, крім суми матеріальних збитків, причинно-наслідкового зв'язку між пошкодженнями і руйнуваннями досліджуваних об'єктів та агресивними військовими діями РФ.

Висновки. Експертний супровід визначення розміру шкоди та збитків від пошкодження і руйнування житлових, нежитлових будівель та інфраструктури внаслідок збройної агресії РФ є вкрай важливим для реалізації механізмів, спрямованих на відшкодування (компенсацію) понесених втрат, у тому числі за рахунок країни-агресора. Необхідність встановлення, крім обсягів понесених збитків, причинно-наслідкового зв'язку між втратами та агресивними військовими діями РФ визначає пріоритетність проведення у таких випадках комплексних експертних досліджень із залученням фахівців різних галузей.

Список використаних джерел:

1. Малолеткова О. росія заплатить за скоєне. *Урядовий кур'єр*. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/rosiya-zaplatit-za-skoeyene/>.
2. Коломійцев О.В., Нікітюк В.Г., Герман О.М. Особливості криміналістичних досліджень пошкоджень житлових будівель та об'єктів інфраструктури при розслідуванні воєнних злочинів. *Проблематика документального оформлення, визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії Російської Федерації*: тези наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 червня 2022 р.). Харків: НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 72–76.
3. Визначення розміру шкоди та збитків, завданих фізичним та юридичним особам внаслідок збройної агресії російської федерації. *Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»*. URL: <https://www.hniise.gov.ua/14927-vstanovlennya-rozmru-zbitkv-sprichinenix-rosiskoyu-agresyu.html>
4. Дудник Т.Г., Савельєв Д.Ю. Проблемні питання при проведенні розрахунків збитків зруйнованого або пошкодженого майна сільськогосподарських підприємств, зокрема зерносховищ (силосів), внаслідок збройної агресії російської федерації. *Проблематика документального оформлення, визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії Російської Федерації*: тези наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 червня 2022 р.). Харків: НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 161–165.
5. Білоус В.В. Актуальні криміналістичні рекомендації із застосування технічних засобів для фіксування шкоди, завданої Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Проблематика документального оформлення, визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії Російської Федерації*: тези наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 червня 2022 р.). Харків: НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 47–54.
6. Грига М.А. Експертні дослідження, актуальні в умовах воєнного стану. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану*: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р., НАВС). Київ: НАВС, 2022. С. 58–62.
7. Запотоцький А. Особливості призначення судових експертиз під час установаження обставин, які мають значення в процесі розслідування злочинів у сфері будівництва. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 6. С. 173–177. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_6_40.
8. Чечіль Ю.О., Булгакова С.А., Тальянчук І.С. Особливості застосування принципів і методів визначення вартості майна в умовах ретроспективи (на прикладі проведення судової оціночно-будівельної експертизи). *Криміналістичний вісник*. 2017. № 1 (27). С. 79–84.
9. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 (зі змінами та допов.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
10. Ольхов В.С., Хоробрих П.М., Пасашков О.О. Проблемні питання при визначенні вартості пошкоджень автомобільних доріг, які утворилися внаслідок збройної агресії РФ. *Проблематика документального оформлення, визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії Російської Федерації*: тези наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 червня 2022 р.). Харків: НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 136–138.
11. Товарознавча експертиза. *Незалежний інститут судових експертиз*. URL: <https://nise.com.ua/tovarovnavcha-ekspertyza>.
12. Інженерно-екологічна експертиза. *Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»*. URL: <https://www.hniise.gov.ua/13961-nzhenerno-ekologichna-ekspertiza.html>.